

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 661-669.

Geliş Tarihi-Received: 21.12.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 22.01.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1407999

Yap- Fiili Yardımcı Fiil Mi? (Sözdizimsel Bir İnceleme)

Is the Verb Yap- an Auxiliary Verb? (A Syntactic Analysis)

Yalçın KULAÇ*

Öz

Dil bilgisinin önemli konularından biri de yardımcı fiillerdir. Esasında Türkçede başlı başına bir yardımcı fiil olgusundan bahsetmek mümkün değildir. Zira yardımcı fiiller, esas fiillerden ortaya çıkan görevli sözcüklerdir. Dil bilgisiyle ilgili kaynaklarda yardımcı fiiller, birleşik fiiller başlığı altında ele alınır. Yardımcı fiiller, genel olarak isimlere getirilen yardımcı fiiller ve fiillere getirilen yardımcı fiiller olmak üzere iki başlıkta incelenir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Türkçede hangi fiillerin yardımcı fiil olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde bir uzlaşmanın olmadığı görülmektedir. Bu durum alan araştırmacıları açısından bir kavram kargaşasına yol açmaktadır. Özellikle son zamanlarda kullanım sıklığı artan *yap-* fiilinin ise kimi araştırmacılar tarafından yardımcı fiil ya da yarı yardımcı fiil olarak değerlendirildiği; kimilerince de yardımcı fiiller arasında gösterilmediği tespit edilmiştir. Konuya yeni bir bakış açısı getirmek adına bu makalede *et-* yardımcı fiilinin yerine kullanılan *yap-* fiilinin sözdizimsel incelemeleri yapılmadan yardımcı fiil olarak değerlendirilmesinin yanlışlığı üzerinde durulacaktır. Ayrıca çalışmada *yap-* fiilinin yardımcı fiil olarak kabul edildiği birçok durumda aslında asıl fiil olduğu ve müstakil bir şekilde yüklem görevinde kullanıldığı vurgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yap- fiili, yardımcı fiil, söz dizimi, birleşik fiil.

Abstract

One of the important topics of grammar is auxiliary verbs. In fact, it is not possible to talk about the phenomenon of auxiliary verb in Turkish. This is because auxiliary verbs are function words that arise from main verbs. In grammar sources, auxiliary verbs are discussed under the title of compound verbs. Auxiliary verbs are generally analysed under two headings: auxiliary verbs brought to nouns and auxiliary verbs brought to verbs. When we look at the studies on this subject, it is seen that there is no consensus on which verbs should be accepted as auxiliary verbs in Turkish. This situation leads to a confusion of concepts for researchers in the field. The verb *yap-*, whose frequency of use has increased especially in recent times, is considered as an auxiliary verb or semi-auxiliary verb by some researchers, while it is not considered as an auxiliary verb by others. In order to bring a new perspective to the subject, this article will emphasise the inaccuracy of evaluating the verb *yap-*, which is used instead of the auxiliary verb *et-*, as an auxiliary verb without syntactic analyses. In addition, it will be emphasised that in many cases where *yap-* is accepted as an auxiliary verb, it is actually the main verb and is used independently as a predicate.

Keywords: Verb to *yap-*, auxiliary verb, syntax, compound verb.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, e-posta: yalcin.kulac@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3506-5835.

Giriş

Türkçenin sözcük türetme yollarından biri de birleştirmedir. Özellikle yabancı asıllı isimler bu yolla fiil durumuna getirilmektedir. “Çok zengin bir ek sistemine sahip olan Türkçe, yeni kavramları ifade etmek için birleşik yapıları da kullanmaktadır. Bu yöntemle Türkçenin ifade gücü ve kelime hazinesi artmaktadır (Hacıeminoğlu, 1992, s. 258).”

Türkçede bir gramer terimi olarak kullanılan *birleşik* ifadesi genel anlamda sözcük ve cümle düzeyinde yapı konusu olarak değerlendirilmektedir. Sözcükte ve cümlede yapı başlıkları altında birleşik sözcükler ve birleşik cümleler ele alınır. Birleşik fiil konusu ise sözcük düzeyinde değerlendirilecek bir yapı olmasının yanı sıra konunun anlam ve söz dizimi boyutu da vardır. Dolayısıyla birleşik fiil; yapı, anlam ve sözdizimi dikkate alınarak incelenmelidir. Aksi takdirde birleşik fiillerle ilgili yapılacak her çalışmanın mutlaka eksik bir tarafı olacaktır.

“Birleşik fiilin yapısında asıl ve yardımcı unsur olmak üzere iki veya daha çok kelime yer alır. Basit veya türemiş bir fiil nasıl tek bir oluşu ve kılışı ifade ediyorsa birleşik fiil de aynı şekilde tek bir oluşa veya kılışa karşılık gelir (Ercilasun, 1984, s. 48).” Birleşik fiil yapısı, bir kelime grubudur. İsimlerle kurulanlar ve fiillerle kurulanlar olmak üzere iki boyutu vardır. Birleşik fiillerin tasnifiyle ilgili farklı değerlendirmeler olmakla birlikte burada sadece isimlerle kurulanlar yani isimlere getirilen yardımcı fiiller vasıtasıyla oluşan birleşik fiiller üzerinde durulacaktır. Birleşik fiil konusunun en önemli unsurlarından biri olan yardımcı fiil hususunda da Türkçenin temel dil bilgisi mantığının gözetilmesi gerekmektedir.

Tek başına anlamı olan fiiller asıl fiil; tek başına anlamı olmayan fiiller ise yardımcı fiil olarak adlandırılır (Korkmaz, 2009, s. 533). Yardımcı fiiller esasında asıl fiillerden ortaya çıkan fiillerdir. Öner (2006, s. 62), asıl fiilin yardımcı fiil hâline gelişi esnasında büyük bir dönüşüm gerçekleştiğini ve önündeki yardımcı unsurun bilgi yükünü taşıyan asıl unsur hâline geldiğini belirtir. Öner’e göre bu durumda fiil, anlam boşalması sonucu sadece gramerlik vazifesi bulunan ve artık ek gibi bir fonksiyon taşıyan bağlı morfem yani yardımcı fiil olur. Burada yardımcı ifadesi yerine görevli demek de mümkündür. Yardımcı sözcükler ya da görevli sözcükler, dil bilgisel anlamlı olan yani gramer vazifesi bulunan sözcüklerdir. Yardımcı fiiller, bağımlı biçimbirimler oldukları için kendilerinden önceki sözcüğe (isim, sıfat, zamir vb.) bir başka deyişle asıl unsura bağlanıp öbikleşerek birleşik fiilleri oluştururlar.

Banguoğlu (1998, s. 316), salt kılış ve oluş anlamı taşımamakla beraber nesne olan isimlerle kaynaşmış başka fiillerin de var olduğunu, yardımcı fiillere benzer bir işlevde kullanılarak isimleri fiilleştirdiklerini söyler ve bu tür fiillere yarı yardımcı fiiller adını verir: *yol almak, tedbir almak, ara vermek, karar vermek, iş görmek, vazife görmek, son bulmak, şifa bulmak, şirk koşmak, suç işlemek, günah işlemek vb.* Korkmaz (2009, s. 799), Banguoğlu’nun “yarı yardımcı fiil” olarak değerlendirdiği fiilleri, kılış ve oluş bildirmedikleri için yardımcı fiil kabul etmez. Bunlardan sadece *iş gör-*, *vazife gör-* gibi yapılarıdaki *gör-* fiilinin *yap-* fiili yerine kullanılacak bir yardımcı fiil olarak sayılabileceğini, diğerlerinin ise “karmaşık fiiller” başlığı altında ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Banguoğlu’nun “yarı yardımcı fiil” ifadesine bir itiraz da Zülfikar’dan gelmiştir. Zülfikar (2018, s. 437), Türkçede Farsça deyimlerden çevrilmiş bu türden pek çok kelimenin yer aldığını söylemiş ve bunların olsa olsa deyim olabileceğini belirtmiştir. Alibekiroğlu (2018, s. 1444-1445) ise “*Türkiye Türkçesinde Yarı Yardımcı Fiiller*” adlı makalesinde “*abayı yakmak, akla karayı seçmek, boş vermek, gözden düşmek* yapılarındaki bütün sözcüklerin gerçek anlamı dışında kullanıldıklarını; *tatil yapmak, emir buyurmak, iş görmek, vazife görmek, son bulmak, şifa bulmak* birleşik fiillerinde ise isim unsurlarının gerçek anlamında, fiillerin ise birer yapım eki görevinde olduklarını belirtmiş ve bu tür fiillere yarı yardımcı fiiller demiştir.

Alibekiroğlu'na göre *banyo yap-*, *tatil yap-* birleşiklerindeki *yap-* fiili de yarı yardımcı fiillerdendir.

Yap- Fiilini Yardımcı Fiil Olarak Kabul Edenler

Ergin (2005, s. 386-387), *et-*, *ol-*, *eyle-*, *bulun-*, *yap-* fiillerinin isimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olduğunu ve *eyle- yap-* fiillerinin *et-* yardımcı fiiline; *bulun-* fiilinin de *ol-* yardımcı fiiline benzer işlevde kullanıldığını söyler. Ergin'e göre isimlerle kurulan birleşik fiillerde asıl anlam isim üzerinde olup yardımcı fiil bir yapım eki görevindedir. Ergin, *yap-* fiiliyle kurulan birleşiklere ise *banyo yap-*, *gürültü yap-*, *spor yap-* örneklerini vermiştir.

Korkmaz (2009, s. 792-794), *et-*, *eyle-*, *yap-*, *kıl-*, *ol-* ve *bulun-* fiillerinin isim veya sıfat ile bir araya gelerek birleşik fiiller oluşturduğunu ve bu birleşiklerde asıl anlamın isim üzerinde olduğunu, yardımcı fiillerin ise isimleri fiilleştirmek için kullanıldığını söyler. Korkmaz'a göre *eyle-*, *kıl-* ve *yap-* fiilleri de *et-* yardımcı fiiline paralel işlevde kullanılır ve bunlardan en yaygın olanı *yap-*'tir: *âlem yap-*, *askerlik yap-*, *ayırım yap-*, *baskı yap-*, *büyü yap-*, *fena yap-*, *hile yap-*, *takdim tehir yap-*, *nağme yap-*, *park yap-*, *pike yap-*, *seçim yap-*, *senet yap-*, *sünnet yap-*, *sürgit yap-*, *sürpriz yap-*, *şov yap-*, *tatil yap-* gibi.

Hacıeminoğlu (1992, s. 270), Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde birleşik fiiller başlığı altında *et-*, *eyle-*, *yap-* ve *ol-* yardımcı fiillerinin isimlerle birleşik fiiller oluşturduklarını belirtmiş ve *yap-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşiklere *ev yap-*, *yuva yap-*, *vazife yap-*, *askerlik yap-*, *savaş yap-*, *hile yap-*, *çocuk yap-* örneklerini vermiştir.

Banguoğlu (1998, s. 314-315), *et-*, *ol-*, *eyle-*, *yap-*, *kıl-* gibi fiillerin tek başına kullanımları dışında isim tabanları ile belirtisiz nesne şeklinde kaynaşp birleşik fiiller oluşturduklarını, kılış ve oluş bildirerek isimleri fiilleştirdiklerini ve bazen de +IA isimden fiil yapım eki gibi işlev gördüklerini belirtir. Banguoğlu *yap-* fiiliyle kurulan birleşiklere ise *şaka yapmak*, *gürültü yapmak*, *uçuş yapmak*, *doğum yapmak* örneklerini vermiştir.

Karahan'a göre (2012: 73-74) *et-*, *ol-*, *yap-*, *eyle-*, *kıl-* ve *bulun-* fiilleri ana yardımcı fiillerdir ve bir çekim görevi yaparak anlamı üzerinde bulunduran isim unsurunu fiilleştirirler. Karahan, *yap-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiillere ise *spor yap-* örneğini vermiştir.

Karaağaç (2012, s. 471-472), birleşik eylemleri ad + yardımcı eylem kaynaklı birleşik eylemler ve eylem + yardımcı eylem kaynaklı birleşik eylemler şeklinde ikiye ayırdıktan sonra adlarla geçişli birleşik eylem kuran yardımcı eylemlerin *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *bul-* ve *yap-*; geçişsiz birleşik eylem kuranların ise *ol-* ve *bulun-* olduğunu belirtmiştir. Karaağaç'a göre yönleri geriye doğru olan ve bir yapım eki gibi çalışan bu yardımcı eylemlerin asıl işlevi, adları kendileriyle ilgili bir eyleme dönüştürmektir. Karaağaç, *yap-* yardımcı eylemiyle kurulan birleşik fiillere ise *spor yap-*, *yavru yap-*, *şaka yap-*, *çıkış yap-*, *resim yap-* örneklerini vermiştir.

Özkan ve Sevinçli (2012, s. 68-71), *et-*, *eyle-*, *yap-*, *kıl-*, *ol-* ve *bulun-* fiillerini isimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olarak ele almış ve bunların birbirinin yerini tutan ve işlevleri bakımından benzerlik gösteren yardımcı fiiller olduğunu belirtmişlerdir: *yardım et-/yardım eyle-/yardım yap-*; *gürültü et-/gürültü yap- vb.* *Yap-* yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillere ise *şaka yap-*, *panik yap-*, *etki yap-*, *stres yap-*, *vurgu yap-*, *hile yap-* örneklerini vermişlerdir.

Delice (2008, s. 106-108), yardımcı fiilleri dil bilgisel anlamlı sözcükler olarak belirtmiş ve *yap-* fiilini, *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-* fiilleriyle birlikte yabancı ismi yüklem yapan yardımcı fiiller başlığı altında değerlendirmiştir: *pratik yapmak*, *seyahat yapmak*.

Nazarov (2005, s. 84-88) *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-* fiillerinin isim, sıfat, zarf, zamir gibi kelime türleri ile birlikte kullanılan yardımcı fiiller olduğunu belirtmiştir. Nazarov ayrıca *yap-* fiilinin görev ve anlam bakımından *kıl-* fiiline benzer şekilde kullanıldığını fakat Türkiye’deki bilimsel kaynakların hiçbirinde *yap-* fiilinin yardımcı fiil olarak görülmediğini dile getirmiştir. Ancak durum Nazarov’un dediği gibi değildir. Zira Türkçede *yap-* fiilini de yardımcı fiiller arasında değerlendiren çok sayıda kaynak ve çalışma vardır. Nazarov’a göre *yap-* fiili, isim ve isim soylu kelimeler ile birlikte kullanılarak birleşik fiiller oluşturur; “uygula-, gerçekleştir-” anlamında kullanıldığı zaman ise asıl fiil değerindedir.

Doğan (2017, s. 209), “Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiiller Üzerine Değerlendirmeler” adlı makalesinde *hata yap-*, *aktiviye yap-*, *banyo yap-*, *tiraj yap-*, *telaş yap-*, *makyaj yap-*, *spor yap-*, *ütü yap-*, *panik yap-* gibi örneklerde *yap-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığını belirtmiştir.

Zülfikar (2009, s. 437), “Türkçede kaç yardımcı fiil var?” adlı yazısında yardımcı fiillerin tespiti için *et-* ve *ol-* fiillerinin esas alınmasını, *yap-* fiilinin yardımcı fiil olarak kabul edilebilmesi için de *et-* fiiline karşılık gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zülfikar’a göre *park etmek* ve *park yapmak* fiilleri birbirine anlamca denk düşerken; *tatil etmek* ve *tatil yapmak* arasında anlamca fark vardır. Zülfikar ayrıca *seçim yapmak*, *ayrım yapmak*, *baskı yapmak* fiillerinde *et-* fiili yerine *yap-* fiilinin kullanılmayacağını belirtmiştir.

Boeschoten (2003, s. 155), *yap-* fiilinin *et-* fiili yerine kullanılmasını tarihsel bir bakış açısıyla ele aldığı “Yapmak Neden Etmek Yerine Kullanılıyor” adlı makalesinde ödünçleme sözcükler için potansiyel bir yardımcı fiil olarak değerlendirdiği *et-* fiilinin eskisi kadar kullanılmayışının mantıkla çeliştiğini ve *et-* yardımcı fiilinin *yap-* fiili tarafından kullanım dışına itilmesinin yeni bir durum olduğunu belirtir. Boeschoten’e göre *et-* fiili sözcük oluşturma sistemine göre son ekli bir yapıyı da tümleçleri de alamaz. *Kahvaltıyı ettik/yaptık. Kahvaltıyı erken yaptık/ettik.*

Özkan ve Bağdagül (2004, s. 124), Türkiye Türkçesindeki *banyo yapmak* (*yıkanmak*), *konuşma yapmak* (*konuşmak*), *çay yapmak* (*çay demlemek*), *kahvaltı yapmak* (*kahvaltı etmek*), *yemek yapmak* (*yemek pişirmek*) gibi yapılarda kullanılan *yap-* fiilinin İngilizcedeki *make*, *to*, *do* fiillerinin etkisiyle meydana gelerek diğer yardımcı fiillerin kullanımını ve fiil yapım eklerinin fonksiyonlarını sınırlandıran bir yardımcı fiil hüviyeti kazandığını ifade etmişlerdir.

Yap- Fiilini Yardımcı Fiil Olarak Kabul Etmeyenler

Baydar (2013, s. 55-66), *et-*, *kıl-*, *eyle-* ve *ol-* fiillerinin *i-* cevherî fiiline benzer işlevde kullandıklarını iddia edip bu fiillerin yardımcı fiil biçiminde değil yüklemleştiriciler olarak tanımlanması gerektiğini söylemiştir. *yap-* fiiliyle oluşturulan yapıların ise çoğunun deyimleşmiş olduğunu belirterek *yap-* fiilini yüklemleştiricilerden saymamıştır.

Gencan (2001, s. 352), isimlere getirilen başlıca yardımcı eylemlerin *etmek*, *eylemek*, *olmak*, *kılmak* fiillerinin olduğunu ve bunların isimlere iş, devim, oluş, kılış ve yargı anlamları kattıklarını belirtmiştir.

Ediskun (2005, s. 243), *etmek*, *eylemek*, *kılmak*, *buyurmak* ve *olmak* fiillerinin isim soyundan bir kelime ya da bir yansıma ile birleşik fiiller oluşturan yardımcı fiiller olduklarını, bunlardan *et-* fiilinin tek başına kullanıldığı zaman *yap-* anlamına geldiğini söylemiştir: *iyi mi ettim, fena mı ettim?*

Bilgegil (2009, s. 268), *etmek*, *eylemek*, *kılmak*, *buyurmak* ve *olmak* mastarlarının çekimli hallerini yardımcı fiil olarak adlandırmış ve yardımcı fiillerin isim soyundan kelimeleri takip ederek onları fiilleştirdiklerini söylemiştir. Bilgegil’e göre *olmak* fiili “yetişmek,

kemale ermek, yetkin hale gelmek” anlamında kullanıldığında yardımcı fiil değildir. Bilgegil ayrıca *yapmak* sözünü de *etmek* yerine kullanmamak gerektiğini söylemiş fakat gerekçeleri üzerinde herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

Hengirmen (2007, s. 264), *olmak, etmek, eylemek ve kılmak* fiillerinin yanında *imek* ek-fiilini de isimlerle birleşik fiil oluşturan yardımcı fiillere dahil etmiş ve bunlardan en çok kullanılanların *olmak* ve *etmek* olduğunu sözlerine eklemiştir.

Kükey (1972, s. 29), Türkiye Türkçesindeki yardımcı fiilleri *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *bul-*, *bulun-*, *buyur-* fiilleri olarak saptamış ve bunların isim soylu sözcükleri eylem yapma görevinde kullanıldıklarını belirtmiştir. Kükey’e göre bu yardımcı fiiller duruma göre özne, nesne ve tümlec olarak asıl fiil olarak da kullanılabilirler.

Dizdaroglu (1963, s. 33), yardımcı fiilleri, isim soyundan bir sözcükle cümle kuran fiiller olarak tanımlamış ve *etmek, eylemek, olmak, kılmak, buyurmak* fiillerinin başlıca yardımcı fiiller olduğunu söylemiştir.

Nurettin Koç (1999, s. 343), *etmek, olmak, eylemek ve kılmak* eylemlerinin yardımcı eylem olduklarını ve bu yardımcı eylemlerin ad soylu sözcüklerin sonuna gelerek birleşik eylem yapmaya yaradıklarını belirtir. Koç’a göre birleşik eylemlerde ilk sözcük genellikle Türkçeye yabancı dillerden geçmiş sözcüktür ve yardımcı eylemlerle kurulan birleşik eylemlerde anlam, ilk sözcük üzerindedir.

Vardar (2007, s. 220), bir başka öğeyle birlikte eylem işlevini yerine getiren kimi sözcüklerin eylem gibi kullanılmasını sağlayan eylemin yardımcı eylem olduğunu ve Türkçede *etmek, eylemek, olmak, kılmak ve ekeylemin* yardımcı eylem olarak kullanıldığını belirtir.

Fuat Bozkurt (2010, s. 80), Türkçede çok kullanılan yardımcı eylemlerin *olmak, etmek, eylemek ve kılmak* fiillerinin olduğunu belirtmiştir.

Yap- Fiilini Yarı Yardımcı Fiil Olarak Kabul Edenler

Sertan Alibekiroğlu (2014, s. 146), “Çağdaş Türk Lehçelerinde Yardımcı Fiiller” adlı doktora tezinde *yap-* fiilinin gramatikalleşmenin ilk basamağı olan anlamsızlaşmayı gerçekleştirmek üzere olduğunu ve isimden fiil türeten bir yapım ekine dönüşmeye yakın olduğunu söyleyerek *banyo yap-*, *ders yap-*, *boya yap-*, *tamir yap-*, *iyi yap-*, *kötü yap-*, *harç yap-* gibi pek çok birleşikte asıl anlamın isim üzerinde olmakla birlikte isimlerin *yap-* fiili sayesinde fiilleştiğini belirtir. Alibekiroğlu *yap-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanımının asıl fiil kullanımının önüne geçeceği görüşünde olsa da “inşa etmek, meydana getirmek, kurmak” gibi asıl anlamlarının hâlâ kullanılıyor olmasından dolayı incelemesinde *yap-* fiilini yardımcı fiiller arasında değerlendirmemiş yarı yardımcı fiil olarak ele almıştır.

İnceleme

Tüm bu görüş ve değerlendirmelerden sonra anlaşılmaktadır ki *yap-* fiilinin asıl fiil mi, yardımcı fiil mi yoksa yarı yardımcı fiil mi olduğu konusunda araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları vardır. Konunun açıklığa kavuşması için öncelikle isim + yardımcı eylem şeklinde oluşan birleşik fiillerin bir kelime grubu olduğu ve Türkçede kelime gruplarının bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

İsimlerle kurulan birleşik fiillerde isimden sonra getirilen fiilin yardımcı fiil olabilmesi için kendisinden önceki ismin gerçek anlamını koruması ve yardımcı fiilin sadece dil bilimsel görevde kullanılması yani isimden fiil yapım eki işlevinde olması gerekir. Bu iki şart göz önünde bulundurulduğunda *yap-* fiilinin de *et-* yerine kullanılacak bir yardımcı fiil olduğunu söylemek mümkündür. Fakat yardımcı fiil olma koşullarından biri

de yardımcı fiilden önceki ismin hâl eklerini almaması ve belirtisiz nesne biçiminde yüklem bir parçası olarak kullanılmasıdır. Bu durumu Karaağaç (2012, s. 472), “Adla kurulan birleşik eylemlerde, ad ögesi, durum eklerini almaz; yalnız çokluk, iyelik ve soru eklerini alabilir” şeklinde açıklamıştır. Bunlara ilaveten birleşik kelime grubu yapısının gerektirdiği şekilde kendisinden önceki isimle yardımcı fiil arasına herhangi bir söz ya da söz grubunun girmemesi ve asıl unsur + yardımcı unsur biçiminde oluşan birleşik kelime grubundan önce kullanılan nitelendirici ya da belirtici sözlerin sadece asıl unsura yani isme yönelik kullanılmaması gibi durumları da yardımcı fiil olma koşulları arasında saymak gerekmektedir.

Tercih et-/Tercih yap-

Ege Üniversitesini (b.li nesne) **tercih etti.** (yüklem)

Doğru bir tercih (b.siz nesne) **yaptı.** (yüklem)

İkinci cümlede “*yap-* fiilinden önceki *tercih* sözcüğü gerçek anlamını korumuştur, *yap-* da *et-* fiili gibi ismi fiilleştirmiştir” şeklinde bir değerlendirme yapıldığında *yap-* fiilinin yardımcı fiil olduğu iddia edilebilir. Fakat cümleler söz dizimsel olarak incelendiğinde durumun böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır.

“En kolay tarafı, herkesin gittiği yolu **tercih etti** (Tanpınar, 2000, s. 72).”

“Onunla ilişkimde de **bir tercih yapmam** gerekmişti (Bıçakçı, 2010, s. 59).”

Analiz et-/Analiz yap-

Verileri (b.li nesne) **analiz etti.** (yüklem)

Verilerin analizini (b.li nesne) **yaptı.** (yüklem)

İkinci örnekte ad ögesinin belirtme durum eki aldığı ve yüklem bir parçası olarak değil cümlede belirtili nesne olarak kullanıldığı açıktır. Yani *et-* yardımcı fiili yerine her ne kadar *yap-* fiili kullanılıyor olsa da *yap-* fiili işlev bakımından *et-* yardımcı fiilini karşılamamaktadır. Yani *analiz et-* isim + yardımcı eylem yapısında bir birleşik fiil iken, *analiz yap-* böyle bir birleşik yapı oluşturmamaktadır.

“Üç yüz yıl önce barış ve güç ilişkisini **analiz ettiği** için ülkesinin krallarını rahatsız eden İngiliz filozof! Hobbes canını kurtarmak için Fransa’ya kaçtı ve Leviathan’ı oradayken yayınladı (Uzuner, 2000, s. 108).”

“Bence, yani kanımca, tanıkların kimliği önemlidir, insanların genetik haritalarından, kriminal ipuçları çıkartılabilir, endokrinolojik servetlerinden **davranış analizleri yapılabilir** (Uzuner, 2000, s. 298).”

Hata et-/Hata yap-

Affedilmez bir hata ettim / yaptım / eyledim / işledim.

Sözlükte *hata etmek/eylemek/işlemek/yapmak* “yanlışlık yapmak, yanılığa düşmek” biçimindedir. Bu cümlede *etmek*, *eylemek*, *yapmak* ve *işlemek* fiilleriyle oluşturulan bir birleşikten söz etmek mümkün değildir. Zira birleşik fiil yapısındaki asıl unsur ve yardımcı unsur göz önünde bulundurulduğunda burada “*affedilmez*” ve “*bir*” sıfatlarının asıl unsur olan ismi belirttiği yani “*affedilmez bir hata*” biçiminde bir sıfat tamlaması oluşturduğu açık şekilde görülmektedir. Dolayısıyla *affedilmez bir hata etmek/yapmak/eylemek/işlemek* şeklinde bir birleşik fiil yapısı olamayacağına göre *etmek*, *eylemek*, *yapmak* ve *işlemek* fiillerinin yardımcı fiil değil asıl fiil olarak kullanıldıklarını söylemek daha doğru olacaktır. **Büyük bir**

hata ettim / **Büyük bir hata** yaptım / **Büyük bir hata** eyledim / **Büyük bir hata** işledim örneklerinde de aynı durum söz konusudur.

“Huvat bacısının verdiği aklı beğendiyse, onu büyük oğlu diye çekip konuşmakla **hata ettiğini** söyledi (Tekin, 2014, s. 230).”

“Yeni bir millet **zevk hatası yapabilir**; fakat bizim gibi o kadar büyük miraslara sahip hem yurt hem millet bakımından tecrübesi emsalsiz bir topluluk **böyle bir hatayı yapmamalıdır** (Tanpınar, 2000, s. 200).”

Park et-/Park yap-

Çok iyi park etti.

Çok iyi bir park etti.

Birinci cümlede *et-* fiili yardımcı fiildir ve park sözcüğünü fiilleştirerek *park et-* biçiminde bir birleşik fiil yapısı oluşturmuştur. İkinci cümlede ise Türkçenin doğru kullanımı açısından tadilata ihtiyacı vardır. Bu cümle ya “Çok iyi bir şekilde park etti” ya da “Çok iyi bir park yaptı” biçiminde düzeltilmelidir. “Çok iyi bir park yaptı” cümlesinde *park* sözcüğünün fiilleşmediği, kendisinden önceki sıfatlarla “çok iyi bir park” biçiminde bir sıfat tamlaması oluşturduğu ve cümlede nesne görevinde kullanıldığı görülmektedir. Burada *yap-* fiili ise asıl fiil olarak cümlede yüklemi görevindedir.

Seyahat et-/Seyahat yap-

Keyifli bir şekilde (z.t) **seyahat etmiştik.** (yüklem)

Keyifli bir seyahat (b.siz nesne) **yapmıştık.** (yüklem)

İkinci cümlede *seyahat* ve *yapmak* sözcükleri müstakil olarak kullanılmış *seyahat* sözcüğü fiilleşmemiş, önündeki sıfatlarla birlikte “keyifli bir seyahat” biçiminde bir sıfat tamlaması oluşturmuş ve cümlede nesne olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla *yap-* fiili de yardımcı fiil değil asıl fiil biçiminde çekimlenerek yüklem olmuştur. *Yap-* fiili burada sözlük anlamlarından biri olan “gerçekleştirmek” anlamındadır. Dolayısıyla *seyahat yapmak* “gezme işini gerçekleştirmek” şeklinde anlamlandırılabilir.

“Yıldızlar çok meşgul olurlar, **seyahat ederler**, filim çevirirler... sonra davetlere felan giderler... ne bileyim işte... yani bize benzemez, bizim gibi yaşamaz onlar! (Uzuner, 2000, s. 43).”

“Nuri’nin resmi, rehbersiz, pusulasız, kendi kendine **ne seyahatler yapmış**, ne limanlar bulmuş, Braque’i kendi kendisine keşfetmiş, dersini almış. (Tanpınar, 2000, s. 411).”

yardım et-/yardım yap-; *tahmin et-/tahmin yap-*; *tespit et-/tespit yap-*; *anons et-/anons yap*; *taklit et-/taklit yap-*; *tamir et-/tamir yap-*; *kontrol et-/kontrol yap-*; *ziyaret et-/ziyaret yap-* vb. kullanımlarda da *et-* fiili yardımcı fiil; *yap-* ise asıl fiildir. Örneğin *tespit etmek* yerine *tespit yapmak* da kullanılır fakat “Müthiş bir tespit yaptı” cümlesinde *yapmak* yerine *etmek* yardımcı fiili kullanılamaz.

Aynı durum *sabote etmek / sabotaj yapmak*; *revize etmek/revizyon yapmak*; *organize etmek/ organizasyon yapmak*; *manipüle etmek/manipülasyon yapmak*; *rezerve etmek/rezervasyon yapmak*; *provake etmek/provakasyon yapmak*; *sevk etmek/sevkiyat yapmak*; *tahsil etmek/tahsilat yapmak*; *ihraç etmek/ihracat yapmak*; *ithal etmek/ithalat yapmak*; *keşfetme /keşif yapmak*; *kaydetmek/kayıt yapmak*; *nakletmek/nakil yapmak*; *fethetmek/fetih yapmak* alıntı sözleri için de geçerlidir. Birincilerde *et-* yardımcı fiiliyle kurulmuş bir birleşik fiil söz konusu iken; ikincilerde *yap-* fiili yardımcı fiil değil asıl fiil olarak kullanıldığı için birleşik fiil yapısı oluşmamıştır.

Yap- Fiilinin et- Yardımcı Fiili Yerine Kullanılmadığı Durumlar

Seçim yapmak (seçmek), doğum yapmak (doğurmak), alım yapmak (almak), tadım yapmak (tatmak) şeklindeki ifadelerde *yap-* fiili yerine *et-* yardımcı fiili kullanılamaz. *Plan yapmak, liste yapmak, ütü yapmak, gözlem yapmak, yorum yapmak, vurgu yapmak, büyü yapmak, baskı yapmak* gibi ifadelerde de *yap-* yerine *et-* yardımcı fiilinin kullanımı söz konusu değildir fakat bunların isimden fiil yapan *-LA* ekiyle türetilmiş biçimleri de mevcuttur. *Plan yapmak/planla-; liste yapmak/listele-; gözlem yapmak/gözlemle-; yorum yapmak/yorumla-; vurgu yap-/vurgula; büyü yapmak/büyüle-; baskı yap-/baskıla-* vb.

İsim-fiillerden sonra da sadece *yap-* fiili kullanılmaktadır. *Araştırma et-, harcama et-, savunma et-, değerlendirme et-, inceleme et-, ödeme et-, yürüyüş et-, açılış et-, çıkış et-, giriş et-, satış et-* vb. kullanımlar Türkçede mümkün değildir.

Sonuç

Genel olarak görülmüştür ki *yap-* fiilinin birleşik fiil yapısı oluşturup oluşturmadığını tespit edebilmek için söz dizimsel kullanımları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Birleşik fiil, bir kelime grubu olduğu için bütün olarak cümlede bir görev ifa etmeli; yardımcı unsur da bir ek işlevinde olduğundan asıl unsur ile yardımcı unsur arasına sözcük ya da sözcük grubu girmemelidir. Birleşik fiillerden önce kullanılacak niteleyici veya belirtici sözlerin ise sadece asıl unsura yönelik değil asıl unsur + yardımcı unsur biçiminde meydana gelen birleşik fiile yönelik kullanılması gerektiği hususu dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak ilk bakışta *yap-* fiilinin *et-* yardımcı fiili yerine kullanılabileceği iddia edilse de söz dizimsel incelemeler sonucunda *et-* ve *yap-* fiilleri arasında anlam ve işlev farkları olduğu görülmektedir. Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda *yap-* fiilinin söz dizimsel durumunun göz ardı edilerek yardımcı fiil olarak görülmesinin doğru olmadığı sonucuna varılmış ve *yap-* fiilinin yardımcı fiil şeklinde gösterildiği birçok örnekte esasında asıl fiil biçiminde yüklem görevinde kullanıldığı anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Alibekiroğlu, S. (2014). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Yardımcı Fiiller*. Doktora Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Alibekiroğlu, S. (2018). Türkiye Türkçesinde Yarı Yardımcı Fiiller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 15, 1140-1147.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T. (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 55-66.
- Bıçakçı, B. (2010). *Bizim Büyük Çaresizliğimiz*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Boeschoten, H. (2003). *Yapmak Neden Etmek Yerine Kullanılıyor-Tarihsel Bir Bakış* - (çev. Muna Yüceol Özezen). *Türkbilig*, 5, 149-156.
- Bozkurt F. (2010). *Türkiye Türkçesi/Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Delice, H. İ. (2008). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Dizdaroğlu, H. (1963). *Türkçede Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, A. T. (2017). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiiller Üzerine Değerlendirmeler. *International Journal of Language Academy*, 5, 192-221.

- Ediskun, H. (2005). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2012). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1999). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kükey, M. (1972). *Uygulamalı Örneklerle Türkçede Fiiller*. Ankara: Ogun Kardeşler Matbaası.
- Nazarov, Z. (2005). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiillerin Leksik-Gramer Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28, 83-89.
- Öner, M. (2006). Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1, 60-76.
- Özkan, F. ve Bağdagül, M. (2004). Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi. *Bilig*, 30, 95-139.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2012). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi-Kelime Çözümlemeli-*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, L. (2014). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzuner, B. (2000). *Kumral Ada Mavi Tuna*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Zülfikar, H. (2009). Dünden Bugüne Türkçe (Türkçede Kaç Yardımcı Fiil Var?). *Türk Dili*, 689, 435-443.